

שלום-עליכם בעיני בתו

מאת איזה פרליס

קורו מוסנה בעיקר אל הבמה הספרותית דאו, זאל ההרחשו יות ההיסטוריות במרכזים היהודיים שבהם עבר ניבדור. ראיתי לפני את הסביבה שבה חי ופעל שלום-עליכם, סביבה מיוחדת של סופרים ומוציאי-ספרים, עורכי-עתונים ואנשי-תיאטרון... גם מרי שמי המרכזים היהודיים בארצות-שונות, שבהן עבר שלום-עליכם... אייאפשר היה להעלים עין לקחתי לי איפוא את שלום-עליכם כנפש המרכזית... ואת כל השאר ככני לזווייתו, כאווירה המקיפה אותו. כעת זכינו לתרגום הביוגרף פיה של שלום-עליכם מאת בתו מארוסיה, החמישית בין ששת ילידי, המספרת את תולדות אביה

מארי ווייפה-גולדברג: אבי שלום-עליכם, מאנגלית: רות שפירא. ספרות-פועלים בשרי-תוף עם בית שלום-עליכם זקרון ויינ-מור. תל אביב, 1972.

שלום-עליכם הוא תופעה נדירה לא רק בספרותנו אלא גם בספרות העולם, יצירותיו דיברו אל לב-ההמונים והיו לחלק מן הפולקלור העממי, בלי לקפח את ערכן האמנותי בעיני אניני-טעם; הוא הזדהה כליל עם בני-עמו ועם תרבות עמו והיה אנושי ואוניברסאלי. כל-כך, עד שגם עמים רחוקים, כמו הסינים למשל, מסוגלים להבינו ולהבנה. בסוף ימיו החל שלום-עליכם לכתוב את האבטוביוגרפיה שלו (בתרגומו של ברקוביץ "זיי אדם"), שראה בה את גולת-הכותרת של יצירתו. לצערנו הסיפק להשלים רק את החלק הראשון: סיפור ילדותו ונעוריו, עד שנתו העשרים. המשך סיפור תולדותיו נכתב בידי חתנו י. ד. ברקוביץ בספרו המצויין "הראשונים כבני-אדם", המקיף את תקופה שמיים פגישתם של השניים זימן עד מותו של שלום-עליכם (1905-1916). ברקוביץ היה קרוב לחתנו כבן והשתתף בהיים ה"אינטימיים של המשפחה, אך זר"

שלום-עליכם

מיום הולדתו עד מותו מנקודת-ראות אינטימית יותר. ביוגרפיה של הורים דגולים עמית בניהם — כספרה של אווה קירי על מא"דאם קירי, של ראנדולף צ'רצ'יל על וינסטון צ'רצ'יל ואצלנו ספרי מרי סירקין ופלוריאן סוקולוב — אינה תופעה נדירה אך אין זו משימה קלה. הנטייה הטבעית לידיאלואציה, הרצון להעלים פרי-טים בלתי-נעימים, הקירבה המפריעה לפרספקטיבה, עלולים לקל-קל את השורה. מאידך-גיסא אפשר להקשות: האם הביוגרף הזר, המשחזר את הדמות מתוך הררי חומר תיעודי, אובייקטיבי יותר, מהימן יותר, אותנטי יותר? ספרה של מארוסיה הוא מנחת-אהבה של בת, שדמות אביה הנערץ נשתמרה בזכרונה עשרות בשנים בכל זוהרה ורעננותה, מבט אינטימי לא על סופר דגול, אלא על אב בעל מידות תרומיות, שאצילותו ניכרה בחיי היומיום של משפחתו ובכל המבחנים ה"אכזריים בחייו. יש סופרים שאפשר להתבשמ מיצירותיהם, אבל מיטב לא להכירם אישית, ואילו אצל שלום-עליכם לא היתה חציצה בין הסופר והאדם, נאמנה עלינו עדותו של ברקוביץ: "הוא היגך את ילדיו לא כאב מטיל אימה, מתוך הנראות פדאגוגיות חמורות והטפתי-מוסר משעממת. הוא היה להם כחבר גדול, מהודר ומצויין במידותיו, שהילדים מוכנים תמיד לראותו כמות, ללמוד ממנו ול"לכת בדרכיו". הביוגרפיה של מארוסיה ממחישה דברים אלה. מובן, שבסיפור על נעורי אביה

אין לבת זכרונות, והיא נאלצת לתמצת את המסופר ב"חיי אדם" ולהסתמך גם על סיפורי-אמה ועל מקורות אחרים. אך זכרונותיה הרהשוניים הם מגיל דך: לפנינו תמונה מלבבת של ילדה קטנה שמיטתה עדיין עומדת ב"חדר-השינה של הוריה. היא מקייצה באישון-לילה ורואה את אביה יורד ממיטתו, עולה לדוכן יכותב בעמידה לאור הנר המחבה, בצד האב מופיעות דמויות האם וה"סבתא, שמילאו אף הן תפקיד מכריע בעיצוב חיי המשפחה ו"חינוך הילדים. ושוב היא מאשרת את עדותו של ברקוביץ על ה"קשר בין בני הזוג: "תמיד העדיף את אמי, בלי גבול, כל ה"שנים היה מוקסם מחוש המציאות שלה, מרצה הרב, העזתה, חכמתה, ודרכה עם בני אדם. הוא לא חשב אף פעם את התכונות האלה כמובנות מאליהן, אלא גי"לה אותן תמיד מחדש". יחסו של שלום-עליכם אל אש"תו וחזנתו הושפע מרגשי-אשמה עמוקים, שבהיותו "לא-יוצא" ב"ניהול עסקים איבד את הרכיש הרב שהוריש לו חתנו והביא את המשפחה עד פת-להם. אשתו הרכה והענוגה, שהורגלה בנעוריה לתחיימות-רבות באחווה הכספית של אביה, למדה רפואת-שיניים כשהיתה כבר אם להמישה ילדים, כדי לעזור בפרנסת המשפחה. הבת מספרת בהרחבה על ה"דחקות הכלכלית המתמדת, שמיד"תה את חיי אביה, היתה לו מקור עינויים והשפלות, ערערה את בריאותו והחישא את קצו. שלום-עליכם היה "מודל" של טנחכ"מנדל, שכמותו הפסיד כל הינו בעסקים, משתגשם חלומו והוא התפרנס מפרי-עטו בלבד, שוב היה קורבן למו"לים שניצלו את תמימותו והתעשרו על-חשבונו. אפילו בסוף ימיו, באמריקה, היו ענייני הפרנסה יגיעים. יש עלבון צורב בכך שעם ישראל לא ידע לפרנס בכבוד את אחד מגדולי יוצריו. אף-על-פי-כן התגבר שלום-עליכם כס על הפגעים והאכזבות, מכוח אהבתו להיים, אמנותו התמימה באנשים והאופטימיות הטכרפת בו. כוח היצירה שלו, שהיה כמעין המתגבר עד סוף ימיו העכיר מלבנו את המציאות והעבירו לער"לם הדמיון, אף כי גם לדמיונו חיו היה בסיס מציאותי. המחברת מתארת בהרחבה את רקע התקופה ואת האווירה בבית שלום-עליכם, בית בורגני-אינטימי-ליגנטי, פתוח לרוחות הזמן וה"מקום, ניכר שהדברים מכיוונים אל קהל הקוראים בדורנו (ביתוד באמריקה), שהיי היחודים ברוסיה הצארית זרים ומזררים לה, לכן נוקקת הסופרת להסברים מרובים, שלום-עליכם חי בכל המעגל-לים של יהדות שורשית זה בעיני דה, באחווה הכפרית יבער ה"גדולה, והנציתם בשסות שהיו לסמלים: כתריאליבקה, בויבריק, יהופן, בדפי הביוגרפיה נתקלים אנו במודלים החיים של דמויותיו, מופיע בהם טוביה החולב האמ"ת, המספק את תוצרתו למשפחה בנווה-הקיץ שלה, לטוביה זה, אגב, לא היו בנות. שלום-עליכם חי באינטנסיביות בעולס-רמיונו, ומן בני משפחתו, שהיו קוראיו הראשונים והנלהבים ביותר. אחרי הזעזעים של שנת 1905 עזבה המשפחה את רוסיה, יאהרי שנות נדודים במערב אירופה הגיר עה לאמריקה, כך נעקר הסיפור מרקע גידולו והורחק מהמוני העם, שהיו מקור השראתו, שנים אחרונות אלה היו גדושות סור"עניות, ורק המשענת הנאמנה של בני "הרפובליקה שלו", היא משי"פחתה, עמדה לו בעת צרה ומצ"קת. חיי ההומוריסט הגדול היו טרא"גיים, אך הוא למד ולימד את המוני העם לחזוק במקום להויל דמעות, בתו יודעת לספר על היי"צער אלה בבנימה של הזמר לירי גונה, שירשה אותו מאביה.